

Хаджи Абрек

Михайло Лермонтов

Знущань і кривд аул Джемат
Не дозволяє над собою.
Його стіна – шабель булат,
Його мечеть – на полі бою.
Його нескорені сини
Гартовані вогнем війни;
Їх слава лине по Кавказу
В аулах дальніх і чужих,
І серця ворога ні разу
Не обминули кулі їх.

Гарячий день ледь розпочався,
Туман розвіявся, піднявся;
Орел, злетівши на зорі,
Чорніє цяtkою вгорі.
Іще в ущелинах птьма,
В аулі ж спокою нема.
Він поступово порожніє,
І край ріки, де вітер віє,
І де зелений моріжок,
Зібрались люди у кружок.
Про що ведуть свої розмови
Джемата грізного сини?
Чи знов збираються на лови
Чужі відбити табуни?
Чи ждуть російського загону,-
До крові ласих молодців,-
І висилають охорону
Із перевірених бійців?
Ні, — то на камені між ними,
Укритий лахами чужими,
Сидить обідраний лезгін;
І ллється розповідь потоком,
І на людей старечим оком
Печально позирає він.
Уважно слухали лезгіна
Усі, а він розповідав:

"На старість три дочки, три сина
Аллах мені подарував;
Та бурі злі, що лютували,
Гілки у дерева зламали,
І я стою тепер один,
Як пенъ трухлявий між долин.

Я вже старий! Ослабло тіло,
Моє волосся посивіло;
І хоч душа іще кипить,
Та мушу помочі просить.
До мене, вершники Джемата!
Відвагу викажіть свою!
Хто знає князя Бей-Булата?
Хто поверне дочку мою?
В полон сестер її забрали,
Від ран брати її сконали:
Два старших десь на чужині,
А менший дома, при мені,
Багнетом склотий, кінчався.
Він перед смертю посміхався!
Напевне, ангела з вінцем
Побачив він перед кінцем...
І от втекли ми у пустиню
З дочкою, дім лишивши свій.
Її беріг я, мов святиню:
Все, що любив, було у ній,
Бо маю, доки ще живу,
Лише рушницю бойову.
В печері дикій оселився,
У горах, у чужій землі.
Долати труднощі привчився,
Не помічав їх взагалі.
Та й там біда нас перестріла,
І пташка ніжна відлетіла!..
Було це якось серед ночі,
Я спав... А поруч в напівтьмі,
До ранку не зімкнувши очі,
Дочка сиділа на кошмі.
Зненацька прокидаюсь: чую,
Як, тихо струсуючи зброю,

Ступає кінь... Розмова, крик -
І враз скажений кінський скік...
Біжу і бачу - під горою
З моєю бідною дочкою
Мчить вершник. Жаль, що як гінець
Не наздогнав його свинець!
З бажанням помсти, та нездатний
Помститись за свою ганьбу,
Яку не визнаю й в гробу
За борг пропавший, безвідплатний,
Блукаю я один між гір,
Не маю спокою з тих пір.
До мене, вершники Джемата!
Відвагу покажіть свою!
Хто знає князя Бей-Булата?
Хто поверне дочку мою?"
"Я!" - мовив витязь чорноокий,
Схопившись за кинджал широкий;
І натовп з подивом німим
Враз розступився перед ним.
"Я знаю князя! Я готовий!
Дві ночі тут чекай мене.
Хай ствердить цей кинджал спадковий,
Що слово у Хаджи міцне!
Якщо ж не повернусь до строку,
То обіцянку ти забудь,
За мене помолись пророку
І далі вирушай у путь".

Зажеврів ранок. Непривітні
Тумани котяться. Крізь них
Кавказу велетні гранітні
Встають у шатах крижаних.
Напнуло вітром, підхопило
Рожеву хмарку, як вітрило,
І понесло у вишині
До небокраю. За потоком
Вздовж косогору їде кроком
Черкес на добром коні.
Ледаче вранішнє світило
Ще білих рос не осушило.

Зі скель, опутаних плющем,
Вони на стежку під копита
Прозорим сипляться дощем
І на коня, і на джигіта.
Недбало крутить він канчук
І повід зовсім не тримає;
Лиш інколи на повний гук
Дідівську пісню зачинає.
І повертається вона
До нього знову, як луна.

Ось поворот – і шлях, проритий
Скрипучим колесом гарби,
Де сірі, в прожилках, граніти
Свої насупили лоби.
Звідтіль, неначе під ногами,
Побачить він чужий аул
І пил, здійснений табунами,
Пробудження почує гул;
Впізнає край крутого скату
Дім, що належить Бей-Булату,
І як орел з вершини гір,
На дах його спрямує зір.

У прохолоді, край порога,
Сидить лезгінка молода.
Повз неї тягнеться дорога,
Вона ж у далеч погляда.
Кого, красуне, ти чекаєш?
Про кого думка маячить?
Чи брата з битви виглядаєш?
Чи милий здалеку примчить?
Нема кому сказати слова.
Твоя голівка вже готова
На груди впасти, бо її
Дрімота хилить нездоланна,
А очі стомлені твої
Заволокла габа туманна.
І зашарілись гаряче
Смагляві щічки від спекоти,
І заголилося плече,

Позбавившись полону цноти.
Зовуть вуста твої п'янкi
Цілунок довгі і палкі.
Нічим стривожені бажанням
Когось до серця пригорнуть,
Дівочі груди з трепетанням
Обранця нетерпляче ждуть.
О, де ти, друже мій коханий!
Та ось – і тупіт довгожданний,
І в небо курява знялась.
Шепоче діва: "Їде князь!"

Надія легко нас втішає,
Так само легко й дурить нас:
Вже близько вершник під'їжджає...
На жаль, вона його не знає
І зустрічає перший раз!
То подорожній запізнилий
Собі притулок обира;
Димиться кінь його спітнілий,
Йому спинитися пора...
Спинися, вершнику! Чому ж
Він дивиться, немов злякався,
І хоче мчати геть чимдуж?
Чом стогін з вуст його зірвався,
Як з гілки дерева листок,
Що вітер кинув на пісок?

"Чому баришся край порога?
Злізай з коня, прохось вперед.
Нежданий гість – дарунок бога.
У мене є кумис і мед.

Ти, бачу, бідний; я багата.
Вшануй же саклю Бей-Булата!
Коли ти знову рушиш в путь,
То й нас в молитві не забудь!"
Х а д ж и А б р е к

Врятуй аллах тебе, Леіло!
Ти гостя зустрічаєш мило;

За це тобі дарує він
Від батька сивого уклін.

Л е і л а

Від батька? Та невже й донині
Мене він любить і простив?
Де він живе?

Х а д ж и А б р е к

Де й перше жив:
В чужих людей або в пустині.

Л е і л а

Скажи, посланцю верховий,
Він хоч щасливий?

Х а д ж и А б р е к

Він живий.
Пече в долині сонце. З гір же
То дощ іде, то сніг мете...
А ти?

Л е і л а

Щаслива я.

Х а д ж и А б р е к (т и х о)

Тим гірше.
Л е і л а

Що ти промовив?..

Х а д ж и А б р е к

Так, пусте!

Сидить приїжджий за столом,

А перед ним чихир з пшоном
Стоять незаймані. Він дивний,
Цей гість, що погляд невідривний
Не зводить з неї. На чолі
Блукають зморшки над бровами.
Вони вкарбовані літами,
Чи провели їх думи злі?

Щоб гостя якось звеселити,
Леїла бубон свій взяла;
Співаючи, у нього бити
Рукою легко почала.
По кругу ніженьки помчали,
Як зорі, очі заблищали
Дитячим захватом живим;
І ось в окресленому крузі
Вона кружляє перед ним,
Немов метелик десь на лузі.
І враз піднісши бубон свій,
Напнутий туго і дзвінкий,
Над головою обертає,
А погляд гостя мов питає:
"Чом ти похмурий і сумний?
Розвесели свій зір скорботний.
Тому, хто завжди безтурботний,
І вирок долі не страшний!"

Х а д ж и А б р е к

Доволі! Припини, Леїло!
Забудь веселощі на мить.
Чекання смерті, вочевидь,
Ніколи досі не гнітило
Твоїх думок? Відповідай.

Л е і л а

Навіщо б смерті я чекала?
Я на землі знайшла свій рай.

Х а д ж и А б р е к

Іще питання: ти скучала
За батьківщиною, або ж
За чистим небом Дагестану?

Л е і л а
Мені сподобалось також
Серед нагірного туману.
І зрозуміла я сама:
Вітчизни для сердець нема!
В неволі серце не загине:
Як пташка вирветься й полине.
Повір - вітчизна тільки там,
Де люблять нас, де вірять нам!

Х а д ж и А б р е к

Любов - нудота й благоденство...
Є інше на землі блаженство
Тому, хто рано поховав
Усе, в що вірив, що кохав!
Блаженство зовсім не в любові:
Воно жадає сліз і крові,
Таємна втіха в ньому нам.
Коли навіки згине щастя,
Живе надія, що віддасться,
Як і належить, ворогам.
Воно у саклі й просто неба
То пестить, то мордує нас.
Ні, за єдиний помсти час
Мені і всесвіту не треба!

Л а і л а
Що кажеш?

Х а д ж и А б р е к

Вислухай. Давно
Я мав, та рано втратив брата.
Його, — так склалося воно, —
Дістала куля Бей-Булата.
Він вмер без слави, не в бою,

Як звір, що ворога не бачив;
Та помсту він мені свою
Заповідав, щоб я віддячив.
Я вбивцю брата відшукав
І вже кинджал з піхов дістав,
Але волів нагоду втратить:
"Хіба ж це помста? Та невже
За муки, за життя чуже
Одною миттю він заплатить?
Що смерть для воїна? О ні!
Либонь і він когось та любить.
Знайти б любов його мені,
І мій удар її загубить!"
Нарешті сталося. Пора!
Хай клятва сповниться стара,
Хоч зовсім ти не винувата.
Пора! Я чую голос брата.
Коли на тебе вперше я
Поглянув з заздрістю і глумом,
Гіркою мукою і сумом
Душа наповнилась моя.
Та почуття це відлетіло...
Валлах! Я виконаю діло!

Бліда, як сніг нагірних зим,
Вона упала перед ним,
Немов підкошена. Ридання,
Моління, сльози, умовляння
Перед жорстоким полились:
"Послухай, меснику безжальний!
Не наближайся! Не дивись!
Твій погляд як удар кинджальний.
Жахливий ти! Твої слова
Страшні й пекельні, як отрута.
Від них чманіє голова
І дійсність з вигадкою плута.
Чи не жартуєш ти? О ні!
Відповідай! Ти бачиш сльози?
Невже здійсниш свої погрози?
Так рано гинути мені!..
Даруй життя! Даруй надію!

Тебе благаю, як умію.
Чи був ти в рідній стороні
Колись коханим?... Певне, ні!"

Хаджи, піднявшись за столом,
Стояв з насупленим чолом.

"Тремчу, як в очі зазирну:
Тебе нічим не зворушити.
О боже! Боже!.. Дай пожити
Хоча б годину... мить одну!!"

Злетіла шабля бойова,
І покотилась голова...
Тоді кривавою рукою
Піднявши голову з землі,
Він лезо шаблі на столі
Обтер хвилястою косою.
Її скривавлене чоло
Накривши буркою своєю,
Він вийшов, скочив у сідло;
Та кінь із ношею цією
З якимось жахом неземним
Хропить і піниться під ним:

Стовбурчить гриву, вередує,
Гризе вудил надійну сталь,
Ні слів, ні повода не чує
І мчить, немов стріла, у даль.

Зоря поблідла; пізно, пізно;
Прийшла пора нічних примар.
З вершин Кавказу тихо, грізно
Повзуть, як змії, патли хмар:
Заводять гру незрозумілу,
Спускаючи завісу білу
На скелі, камені, кущі,
Подібні до морських коралів,
Що хижо тягнуть із провалів
Чи то кістки, чи то хрящі.
Струмок стікає по траві,

Мов кров по мертвій голові.
Скоріше, вершнику, скоріше!
Закрийся буркою і мчи.
Не страх, а совість в спину дише,
Тебе постійно гризучи.
Жахає злочин невідплатний,
А не збіговисько химер.
Якщо молитись ти ще здатний,
То не завадило б тепер!

"Скачи, мій коню! Диким оком
Чом позираєш навкруги?
То скелі, згладжені потоком,
Його затисли береги.
В кривавих сутичках не раз
Ти вже мене від смерті спас.
Твоєю гривною в бою
Стирав я часто кров свою.
Скачи! Ніхто дорогу нашу
Не перепинить, скоро дім.
Твою вуздечку я прикрашу
Російським сріблом набірним.
Дам відпочити; ти стомився,
Мене занадто швидко мчав.
Увесь ти піною укрився
І спотикатися почав.
Ось місяць вийде на часину,
Гірські вершини осріблить,
І ми побачимо долину,
Де наш аул спокійно спить.
Замерехтять на видноколі
Вогні джематських пастухів,
І ми почуємо у полі
Глухе іржання табунів.
Вони до нас в пітьмі збіжаться,
Та варто лиш мені озватись,
Як коні дико захриплять
І врозтіч кинуться скакати:
Бо вчують ніздрі їх задерті,
Що ми з тобою діти смерті!.."

Ще ніч долину обіймає,
Аул Джемат в пільмі дрімає;
Старий лезгін лише не спить.
Один, як пам'ятник могильний,
У даль звернувши погляд пильний,
Біля дороги він сидить.
Ніч промайнула у чеканні.
Гінець з'явився на світанні.

"Хто вершник, що з гори з'їжджає?
Його я ще не впізнаю.
Нетвердо кінь під ним ступає,
Схиливши голову свою.
В руці під буркою дбайливо
Він щось тримає". Несміливо
Старий радіє і верзе:
"Мабуть, привіт дочки уклінний,
А з ним дарунок дуже цінний
Цей посланець мені везе".

Вже вершник близько до старого;
Коня він раптом зупинив
І, не промовивши нічого,
У бурки полу відхилив.
Дістав дарунок свій кривавий,
Під ноги кинувши йому.
Нещасний бачить, — боже правий!
Леїли голову німу!..
Не здивувавшись дарунку,
Старий схопив її, підніс,
До вуст в прощальному цілунку
З безумним захватом притис!
Усе життя у зойк один,
В один цілунок вилив він.
Достатньо люди, що цькували,
У ньому серце мордували!
Немов зотліле полотно,
Вмить розірвалося воно,
І зморщок машкара остання
Укрилась блідістю сконання.
Так швидко смерть його спостигла,

Що навіть думка із лиця,
Якою жив він до кінця,
Ще стерти повністю не встигла.

Загибель бачачи щодня,
Хаджи цьому не здивувався.
Поплескав лагідно коня
І знову в гори він подався.

Десь через рік в глухій тіснині
Два трупи в смороді, в багні
Знайшли монахи мандрівні
І поховали на вершині.
Жорстоко зранені, обоє
Були спотворені двобоєм;
Залиті кров'ю, на землі
В міцних обіймах, наче друзі,
Вони сконали у напрузі
З прокляттям злоби на чолі.
Можливо, вигадка пуста,
Та марилося, що їхні пози
Немов мінялись і погрози
Іще кривили їх уста.
Одежа їх була багата,
Башлик папахи покривав.
Впізнали люди Бей-Булата,
Хто інший – жоден не впізнав.

Переклад Грязнова Олександра Андрійовича